

Olivera - Tanzi Etkisi: Türkiye Üzerine Ampirik Bir Çalışma *

Yrd. Doç. Dr. Hüseyin ŞEN

I. Giriş

Gelişmekte olan ülkelerde kronik bütçe açıkları ile enflasyon arasında iki yönlü bir nedensellik bağının [two-way causality] olduğu bir çok sayıda iktisatçı-maliyeci tarafından sık sık gündeme getirilmektedir¹. Buna göre, enflasyon bütçe açıklarını; bütçe açıkları da enflasyonu beslemektedir. Şöyle ki, alternatif finansman kaynaklarının yetersizliği nedeniyle bütçe açıkları geniş ölçüde merkez bankası kaynaklarından finanse edilmektedir. Bütçe açıklarının monetize edilmesi bir yandan hükümete gelir sağlarken, diğer yandan vergi tahsilat süresinin uzunluğu² ile vergi sisteminin esnekliğine bağlı olarak vergi gelirlerinin reel değerini aşındırmaktadır. Sonuçta da birincil bütçe açığı büyümektedir. Bütçe açıklarının sürekli monetize edilmesi ise, enflasyonu artırmaktadır. Artan enflasyon da, vergiyi doğuran olay ile tahsili arasında geçen sürenin uzunluğuna ve vergi sisteminin esnekliğine bağlı olarak vergi gelirlerinin reel değerini erozyona uğratmaktadır.

Bu çalışma, enflasyonun vergi gelirleri üzerindeki etkisini hem teorik bazda, hem de Türkiye bazında ele almaktadır. Bu çerçevede, öncelikle enflasyonun vergi gelirleri üzerindeki olası etkilerine ve Olivera-Tanzi etkisine değinilmekte; akabinde de, Türkiye’de Olivera-Tanzi etkisinin boyutları ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Yedi bölümden oluşan çalışmanın ikinci bölümünde enflasyon-vergi gelirleri ilişkisinin teorik çerçevesi ele alınırken; üçüncü bölümde Olivera-Tanzi etkisi üzerinde durulmaktadır. Dördüncü bölümde Türkiye’de Olivera-Tanzi etkisi analiz edilmektedir. Beşinci bölümde ise, Türkiye’de 1987-

Yrd. Doç. Dr.Hüseyin ŞEN: 1968 İskilip / ÇORUM doğumlu olup Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi mezunudur. Halen Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümünde Görev Yapmaktadır.

* Bu çalışma, yazarın Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde Haziran-2002’de savunduğu “Türkiye’de Senyoraj ve Enflasyon Vergisi” başlıklı doktora tezinin bir bölümünün revize edilmiş halidir.

¹ Bkz. örneğin Tanzi (1977; 1978), Aghevli & Khan (1978), Choudhry (1990; 1991; 1992).

² Burada vergi tahsilat süresi ile kastedilen vergiyi doğuran olayın meydana geldiği tarih ile verginin devletin kasasına girdiği tarih arasındaki farktır.

2000 döneminde Olivera-Tanzi etkisinin boyutları ortaya konulmaktadır. Altıncı bölümde de, Türkiye'de Olivera-Tanzi etkisi değerlendirilmektedir. Yedinci bölümde ise, genel değerlendirme ve sonuca yer verilmektedir.

II. Enflasyon-Vergi Gelirleri İlişkisinin Teorik Çerçevesi

Enflasyonun vergi sistemi üzerinde ne gibi tahribatlar yaptığı konusundaki çalışmalar özellikle enflasyonun dünya ülkelerinin gündemine oturduğu 1970'li yıllarda yoğunluk kazanmış ve spesifik olarak da vergi gelirleri üzerinde odaklaşmıştır.

Enflasyon, vergi sisteminin yapısına ve enflasyon oranına bağlı olarak vergi gelirlerini pozitif veya negatif yönde etkileyebileceği gibi, vergi gelirleri üzerinde herhangi bir etkide de bulunmayabilir. Genel olarak enflasyonun vergi gelirleri üzerinde nötr etkiye sahip olması arzu edilen bir durumdur. Önemli olan vergi gelirlerinin enflasyondan olumsuz yönde etkilenmesinin önüne geçilmesidir. Şu halde karşımıza enflasyonun vergi gelirlerini pozitif yönde mi; yoksa negatif yönde mi etkileyeceği sorusu çıkmaktadır.

Bir ülkede enflasyonun vergi gelirlerinin reel değerini artırması şu üç koşulun birlikte gerçekleşmesine bağlıdır (Mansfield, 1980:31):

- Vergiye tabi kazanç ve iratlar, enflasyon oranındaki artışa paralel olarak artmalıdır,
- Vergi sistemi, artan oranlı bir tarife yapısına sahip olmalıdır,
- Verginin tahsilatı hızlı bir biçimde yapılmalı, yani vergiyi doğuran olay ile tahsilat arasındaki süre çok kısa olmalıdır.

Gelişmiş ülkelerin vergi sistemleri, saydığımız bu üç kıstasla aşağı yukarı örtüşmektedir [Tanzi (1977;1978)]. Bu ülkelerde vergi sistemine artan oranlı tarife yapısı hakim olduğu gibi, vergi tahsilat süresi de kısadır. Artan oranlı tarifenin geçerli ve tahsilat süresinin kısa olduğu bir ortamda, tarife yapısına [basamaklarının genişliğine ve tarife oranının yüksekliğine] ve enflasyonun şiddetine bağlı olarak mükellefler, otomatik olarak daha yüksek gelir dilimi üzerinden vergilendirilmiş olacaklardır. Sonuç itibarıyla gelişmiş ülkelerde enflasyonun vergi gelirlerinin reel değerini aşındırması gibi bir sorun mevzu bahis değildir. Bu ülkelerde yukarıda açıkladığımız nedenlerden dolayı enflasyonist baskıların şiddetlendiği dönemlerde bile, vergi gelirleri azalmamakta; aksine enflasyon vergi dilimi [tax bracket] kayması olgusunu ortaya çıkarmaktadır. Vergi dilimlerinin enflasyona karşı ayarlanmaması durumunda, mükellefler daha yüksek vergi dilimine tabi tutulacaklarından daha yüksek oranda vergilendirileceklerdir. Sonuçta da, vergi gelirleri enflasyon oranındaki artıştan daha hızlı bir oranda artacaktır. Böyle bir durumda vergi dilimi kayması makro-ekonomik istikrarsızlıklara karşı bir nevi otomatik stabilizatör işlevi görecektir ve toplam talebin aşağı çekilmesine katkıda bulunacaktır.

Oysa aynı şeyleri, gelişmekte olan ülkeler için söylemek güçtür. Bu ülkelerde vergi tahsilat süresi kısa olmadığı gibi, vergi sistemi de esnek bir yapıya sahip değildir. Ayrıca gelişmiş ülkelerle mukayese edildiğinde bazı istisnaları hariç tarihsel süreç içinde enflasyonun gelişmekte olan ülkelerde çok daha yüksek seviyelerde seyrettiği görülmektedir. Bahsi geçen unsurlar dikkate alındığında enflasyonun gelişmekte olan ülkelerde vergi gelirlerinin reel değerini aşındırma ihtimalinin çok yüksek olduğu tezi ileri sürülebilir. Gelişmekte olan ülkelerde enflasyonun vergi gelirlerinin reel değerini aşındırması, vergiyi doğuran olay ile tahsili arasındaki sürenin [vergi tahsilat süresinin] çok uzun olması ve vergilerin herhangi bir şekilde enflasyona karşı endekslenmediği durumlarda daha da belirginleşecektir.

III. Enflasyonun Vergi Gelirlerinin Reel Değerini Düşürmesi: Olivera-Tanzi Etkisi

Bütçe açıklarının monetizasyonu, bir yandan hükümete enflasyon yoluyla gelir sağlarken; diğer yandan da vergi gelirlerinin reel değerinde azalışa neden olmaktadır. Son yirmi [otuz] yıla kadar ihmal edilmiş bu konuyu ilk kez ele alan Julio Olivera'dır (Choudhry, 1990:1). Olivera (1967), enflasyonun vergi gelirlerinin reel değerini aşındıracağı tezini ortaya atmıştır. Olivera (1967), Latin Amerika ülkelerinin 1950 ve 1960'larda yaşadıkları kronik enflasyon deneyimlerinin kritiğini yaparken vergi tahsilat sürelerinin uzunluğundan söz etmiş ve enflasyonun vergilerin reel değerini düşüreceğini; sonuçta da enflasyonist finansmanın bütçe açıklarını azaltmak bir yana, büyüteceğini ileri sürmüştür.

Önceleri literatürde pek fazla önemsenmeyen bu iddia, Vito Tanzi'nin 1977 ve 1978'de yapmış olduğu iki farklı çalışmaya konu olmuştur. Söz konusu iki çalışmasında Arjantin'i baz alan Tanzi, bu ülkede vergilerin ortalama tahsilat süresini belirlemeye çalışmış ve bu ülkede enflasyonun vergi gelirlerinin reel değeri üzerindeki etkisini analiz etmiştir. Yaptığı çalışmalar sonucunda Olivera'nın tezini destekleyici bulgulara ulaşan Tanzi, enflasyonun gelişmekte olan ülkelerde vergi gelirlerini olumsuz yönde etkilediğini ortaya koymuştur. Son otuz yılda özellikle yüksek enflasyonun yaşandığı gelişmekte olan ülkeler arasında bir hayli popülerlik kazanan iddia, iktisat-maliye literatürüne Olivera-Tanzi etkisi olarak girmiştir.

Gelişmekte olan ülkelerin vergi sistemlerinin yapısal özelliklerine dikkati çeken Tanzi (1977; 1978), bu ülkelerde gelişmiş ülkelerin aksine vergi sisteminin inelastik [esnek olmayan] bir yapı sergilediğini ve vergi tahsilat sürelerinin uzun olduğunu vurgulamıştır. Tanzi'ye göre enflasyonun vergi gelirlerinin reel değeri üzerindeki etkisi, temelde şu üç unsura bağlı olarak değişmektedir:

- Vergilerin tahsilat süresinin uzunluğu,
- Vergi sisteminin esnekliği,
- Enflasyon oranı.

Bu üç faktör, enflasyonun vergi gelirleri üzerinde nasıl ve ne yönde bir etki yapacağını belirlemektedir. Diğer değişkenler sabitken vergilerin ortalama tahsilat süresi ne kadar uzunsa enflasyonun vergi gelirlerinin reel değeri üzerindeki aşındırıcı etkisi o kadar fazla olacaktır. Tabii ki bu etkinin büyüklüğünü belirleyen unsur enflasyon oranı olacaktır. Yüksek enflasyon ortamında vergi tahsil süresinin uzun olması, vergi gelirlerini azaltıcı bir etki yapmaktadır. Bunun yanında, vergi sisteminin esnekliğinin düşük olması da vergi gelirlerini azaltarak bütçe açıklarının büyümesine neden olmaktadır. Şu halde enflasyonun vergi gelirlerinin reel değeri üzerindeki etkisi, iki unsurun vergi sistemi üzerinde meydana getirdiği toplam etkiye bağlı olarak değişecektir. Vergi tahsilat sürelerinin uzunluğuna bağlı olarak vergilerin reel değerinde meydana gelebilecek azalma, esnekliği yüksek vergilerin yaratacağı gelir artışından fazla olduğu müddetçe enflasyonun net etkisi vergi gelirlerini azaltıcı yönde olacaktır (Gürbüzer, 1997).

III.I. Enflasyon, Vergi Tahsilat Süresinin Uzunluğu ve Vergi Sisteminin Esnekliği

Olivera-Tanzi etkisinin ne büyüklükte olacağı, vergi sisteminde yer alan vergilerin ortalama tahsilat süresinin uzunluğuna, vergi sisteminin esnekliğine ve enflasyon oranına bağlı olarak değişecektir.

III.I.I. Vergi Tahsilat Süresi ve Vergi Sisteminin Esnekliği

Enflasyonun vergi gelirlerinin reel değeri üzerindeki etkisini belirleyen ilk unsur, verginin tahsilat süresidir. Bir verginin tahsilat süresi, o vergiyi doğuran olayın ortaya çıktığı tarih ile vergi borcunun ödendiği tarih arasında geçen süreyi ifade etmektedir.

Enflasyonun vergi gelirleri üzerindeki etkisini belirleyen ikinci unsur, vergi sisteminin esnekliğidir. Vergi sisteminin esnekliğinden Tanzi (1978) iki şeyi kastetmektedir: Birincisi, vergi esnekliği kavramı sistem içinde yerleşik olan özelliklere bağlı olup; ihtiyari vergi değişiklikleri sonucu ortaya çıkan gelirleri dikkate almamaktadır. İkincisi, vergi esnekliği kavramı belli bir dönemde tahsil edilen vergileri bu vergilerin toplandığı dönemdeki gelirle değil de; vergi yükümlülüğünün meydana geldiği dönemdeki gelirle ilişkilendiren bir kavramdır. Tanzi'nin (1977;1978) yaklaşımında reel büyüme dikkate alınmamakta ve dolayısıyla esneklik kavramı reel gelir değişikliklerinden etkilenmemekte; yalnızca fiyat değişikliklerinden etkilenmektedir. Vergi sisteminin esnekliği ne kadar düşükse, ceteris paribus varsayımı altında enflasyonun vergi gelirlerini erozyona uğratma etkisi o kadar fazla olacaktır.

III.I.II. Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Enflasyon-Vergi Gelirleri İlişkisi

Esneklik katsayısı, üç farklı değer alabilir. Bu değer, birim esnekliğe ($e=1$) eşit olabileceği gibi, birden büyük ($e>1$) veya birden küçük ($e<1$) olabilir.

Diğer taraftan bir ülkenin vergi sisteminde yer alan tahsilat sürelerini, tahsilat süresi kısa ve uzun olan vergiler şeklinde ikili bir tasnife tabi tutmak mümkündür. Bu açıklamalar ışığında vergi tahsilat süresi ile vergi esnekliği arasındaki ilişkinin değişik kombinasyonları, Tablo-1 yardımıyla izah edilebilir.

Tablo-1
Vergi Gelirlerinin Dönemsel Esneklikleri

Esneklik (e)	Vergi Tahsilat Süresi	
	Uzun	Kısa
$e < 1$	A	B
$e = 1$	C	D
$e > 1$	E	F

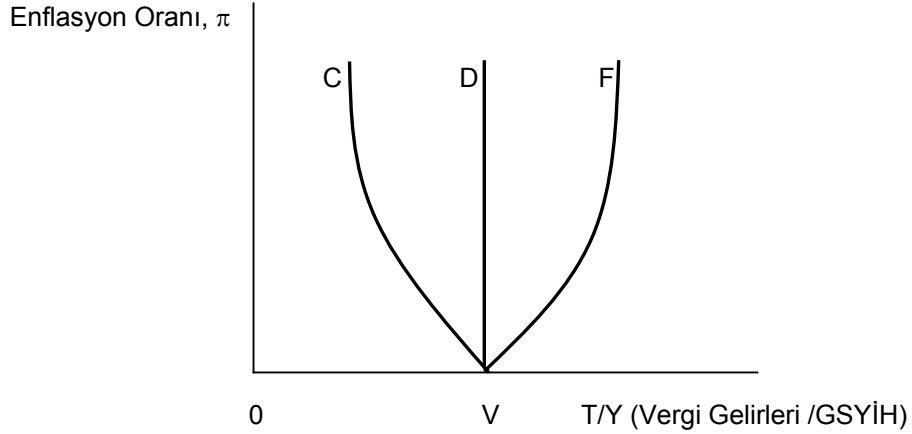
Kaynak: Tanzi (1978: 424).

Bu kombinasyonlardan D ile F, tipik bir gelişmiş ülkenin vergi sisteminin yapısını yansıtmaktadır. D kombinasyonu, vergi tahsilat süresinin kısa ve birim esnekliğin [$e=1$] geçerli olduğu bir durumu yansıtmaktadır. F kombinasyonu ise, D kombinasyonunda olduğu gibi tahsilat süresinin kısa ancak vergi esnekliğinin birden büyük olduğunu göstermektedir. Vergi tahsilatının kısa, esnekliğin bir veya birden büyük olması, enflasyonun vergi gelirlerini azaltmadığı [ve hatta $e>1$ durumunda vergi hasılatını artıracığı] anlamına gelmektedir ki bu durum gelişmiş ülkelerin vergi sistemlerine özgü bir durumdur.

Tablo-1'de gösterilen kombinasyonlardan A ve C, tipik bir gelişmekte olan ülkenin vergi sisteminin yapısını yansıtmaktadır. A ve C kombinasyonlarının her ikisinde de vergi tahsilat süreleri uzundur. Aralarındaki tek fark, vergi esnekliğinin yapısından kaynaklanmaktadır. A kombinasyonunda $e<1$ iken, C kombinasyonunda $e=1$ 'dir. A kombinasyonunun geçerli olması halinde enflasyonun vergi gelirleri üzerindeki azaltıcı etkisi, C kombinasyonuna göre daha fazladır. Çünkü A kombinasyonunda $e<1$ olması nedeniyle nominal millî gelirdeki yüzde artış vergilerde daha düşük bir yüzde artışa yol açmaktadır. Oysa C kombinasyonunda $e=1$ olması sebebiyle vergi gelirlerinde vergi esnekliğinden kaynaklanan bir gelir kaybı söz konusu olmamakta; kayıp, yalnızca tahsilat süresinin uzunluğundan kaynaklanmakta ve bu da enflasyon oranına bağlı olarak değişmektedir.

Bu kombinasyonları, dikey ekseninde enflasyon oranının (π) yatay ekseninde de toplam vergi gelirlerinin GSYİH'ya oranının [T/Y] yer aldığı bir şekil üzerinde göstermek mümkündür (Bkz. Şekil-1).

Şekil-1: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Enflasyon-Vergi Gelirleri İlişkisi

Kaynak: Tanzi (1978: 425)

Şekil-1'de görüldüğü gibi, enflasyon oranı [π] sıfır iken GSYİH'nın yüzdesi olarak vergi gelirleri OV kadar olmaktadır. Bir an için ülkenin gelişmekte olan bir ülke olduğunu ve dolayısıyla Tablo-1'deki C kombinasyonunun [vergi tahsilat süreleri uzun ve vergi esnekliği düşük] geçerli olduğunu düşünelim. Bu durumda enflasyon oranı artarken GSYİH'nın payı olarak vergi hasılatı azalmaya başlamakta ve enflasyon oranı ile vergi gelirleri [T/Y] arasındaki ilişki, VC biçimini almaktadır. Şekil-1'de gelişmiş ülkeler için ise, iki farklı kombinasyon sunulmuştur. D kombinasyonunun [vergi tahsilat süreleri kısa ve vergi esnekliği 1'e eşit] geçerli olması halinde enflasyon oranının yükselmesi vergi gelirleri üzerinde herhangi bir azalışa yol açmamakta; aksine, milli gelirin yüzdesi olarak vergi gelirleri enflasyona koşut olarak artmaktadır. F kombinasyonunun geçerli olması halinde ise, enflasyon vergi gelirlerini gene azaltmamaktadır. Hatta GSYİH'nın bir payı olarak vergi gelirleri enflasyon oranından daha yüksek bir oranda artırmaktadır. Şu halde gelişmiş ülkelerde enflasyon oranı ile vergi gelirleri arasındaki ilişki, D kombinasyonunun geçerli olması halinde VD biçimini; F kombinasyonunun geçerli olması halinde de VF biçimini almaktadır.

III.II. Vergilerin Ortalama Tahsilat Süresinin Belirlenmesi

Her bir verginin tahsilat süresi biliniyorsa, aşağıda verilen formül sayesinde bir ülkede vergi sisteminde yer alan bütün vergiler için ortalama tahsilat süresinin hesaplanması pekala mümkündür (Tanzi, 1977).

$$L^t = \sum_{i=1}^n T_i L_i$$

Burada;

L^t : Vergi sisteminin ağırlıklı ortalama tahsilat süresini,

i : Vergi sistemini oluşturan her bir vergiyi,

n : Ay olarak süreyi,

T_i : Her bir verginin toplam vergi hasılatı içindeki payını,

L_i : Vergiyi doğuran olayın meydana geldiği tarih ile vergi tahsilatının yapıldığı tarih arasındaki zaman farkını göstermekte olup; bu süre ay cinsindedir.

III.III. Enflasyonun Vergi Gelirleri Üzerindeki Etkisi

Vergi sisteminin birim esnekliğe [$e=1$] sahip olduğu varsayımı altında enflasyonun vergi gelirlerinin reel değeri üzerindeki etkisini aşağıdaki formül yardımıyla hesaplamak mümkündür (Tanzi, 1977; 1978; 1991).

$$T^\pi = \frac{T_0}{(1+p)^n} = \frac{T_0}{(1+\pi)^{n/12}} = [T_0 \cdot (1+p)^{-n}] = [T_0 \cdot (1+\pi)^{-n/12}]$$

Burada;

T^π : Yıllık enflasyon oranı π iken vergi gelirleri ile milli gelir arasındaki oranı,

T_0 : Başlangıçtaki vergi gelirleri ile GSYİH arasındaki oranı,

p : Aylık enflasyon oranını,

π : Yıllık enflasyon oranını,

n : Ay cinsinden süreyi ifade etmektedir.

Bütçe açığının içsel [endojen] bir mekanizma içinde artacağını formüle eden Olivera-Tanzi etkisine göre, her ne zaman enflasyon yüksek; vergi tahsilat süresi uzun, ve de vergilemede enflasyona karşı endeksleme mekanizması mevcut değilse Olivera-Tanzi etkisinin ampirik önemi o ölçüde büyük olacaktır (Dornbusch,1992). Tabi burada GSYİH'nın oranı olarak başlangıçtaki vergi seviyesini de [T_0] gözden kaçırmamak gerekir. Çünkü, T_0 oranı ne kadar yüksekse; T^π değeri de o ölçüde yüksek olacaktır.

Bu açıklamalar ışığında Olivera-Tanzi etkisinin neden olduğu vergi kaybı, başlangıçtaki vergi gelirlerinin GSYİH'ya oranını gösteren T_0 değeri ile enflasyonun varolduğu bir ortamdaki T^π değeri arasındaki farka eşit olacaktır.

Teknik bir ifadeyle Olivera-Tanzi etkisinin neden olduğu vergi kaybı, $T_0 - T^\pi$ olup;

$$\begin{aligned} T_0 - T^\pi &= T_0 - [T_0 / (1+p)^n] = T_0 - [T_0 / (1+\pi)^{n/12}] \\ &= T_0 - T_0 \cdot (1+\pi)^{-n/12} = T_0 - T_0 \cdot (1+p)^{-n} = T_0 \cdot [1 - (1+p)^{-n}] \text{ dir.} \end{aligned}$$

III.IV. Enflasyon, Enflasyon Vergisi ve Olivera-Tanzi Etkisi

Bütçe açıklarını finanse etmek için monetizasyona başvurulması enflasyonu körüklemekte; enflasyon ise vergi sisteminin yapısına bağlı olarak vergi gelirlerinin reel değerini olumsuz yönde etkilemektedir. Şu halde hükümet bütçe açıklarının finansmanında monetizasyona başvurup başvurmamakta bir ikilem ile karşı karşıya bulunmaktadır. Hükümet bir taraftan bütçe açıklarının monetizasyonu ile gelir elde etmeye çalışırken, diğer taraftan vergi gelirlerindeki erime ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Böyle bir durumda monetizasyonun birincil açık üzerindeki net etkisinin ortaya konması, büyük önem kazanmaktadır.

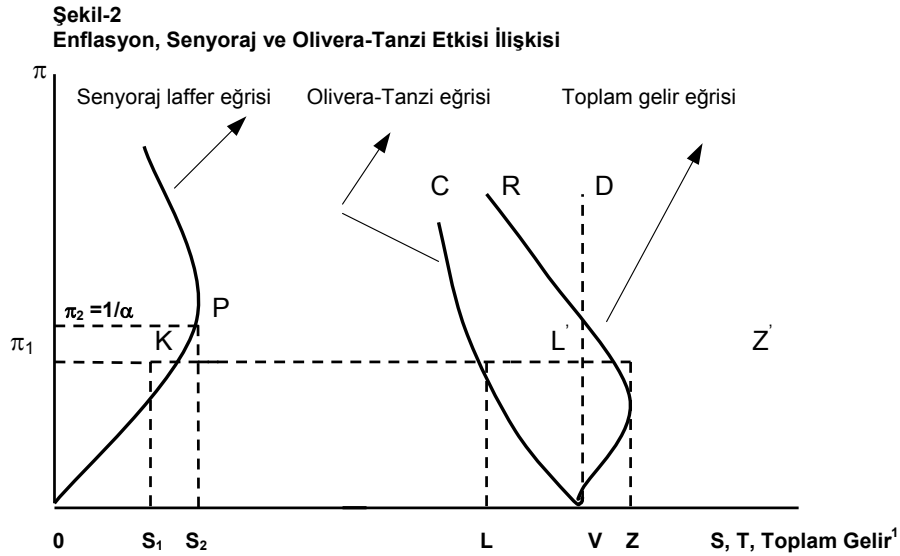
Şekil-2, enflasyon, senyoraj³ ve Olivera-Tanzi etkisi ilişkisini yansıtmaktadır. Enflasyon sıfır iken, enflasyon vergisi de sıfır olmaktadır⁴. Tabiiyle enflasyonunun sıfır olması halinde Olivera-Tanzi etkisi de sıfır olmaktadır. Yani, enflasyonun vergi gelirleri üzerinde herhangi bir etkisi mevzu bahis olmamaktadır. Bu durum, Şekil-2'de VD kesikli çizgisi ile gösterilmiştir. Bu çizgi, enflasyonun vergi gelirleri üzerinde herhangi bir etkisi olmadığı başlangıç durumunu $[T_0]$ yansıtmaktadır. Enflasyon oranı yükseldikçe enflasyon vergisi de yükselmekte ve P noktasında maksimuma ulaşmaktadır. Buna karşın, enflasyon oranı yükseldikçe Olivera-Tanzi etkisi de artmakta ve enflasyondaki artışa koşut olarak reel vergi gelirleri azalış trendine girmektedir. Şekil-2'deki VC eğrisi ise, enflasyonun vergi gelirleri üzerindeki etkisini; yani, Olivera-Tanzi eğrisini göstermektedir. Buna göre enflasyon oranı yükseldikçe reel vergi gelirleri azalmaktadır.

Şekil-2'de senyoraj laffer eğrisi ile Olivera-Tanzi eğrisinin bir araya getirilmesiyle VR eğrisi elde edilmiştir. Bu eğri çeşitli enflasyon oranlarında monetizasyondan elde edilen toplam geliri yansıtmaktadır. Toplam gelir, π_1 enflasyon oranında maksimuma ulaşmaktadır. Görüldüğü gibi Olivera-Tanzi etkisinin varlığı nedeniyle monetizasyondan elde edilen geliri maksimize eden

³ Hükümetin para basma konusundaki hükümlerle gücüne dayanarak elde ettiği nominal ya da reel gelirdir.

⁴ Burada Olivera-Tanzi yaklaşımı gereği beklenen enflasyon oranı fiili enflasyon oranına eşittir. Ayrıca, reel ekonomik büyüme sıfırdır. Böyle bir durumda enflasyon vergisi senyoraja eşit olacaktır. Bilindiği gibi, senyorajın iki bileşeni vardır: Bunlar, pasif senyoraj ve aktif senyorajdır. Pasif senyoraj, büyüme senyorajını ifade ederken; aktif senyoraj enflasyon vergisini ifade etmektedir. Reel ekonomik büyüme sıfır ise, büyüme senyorajı sifıra eşit olacak ve dolayısıyla senyoraj enflasyon vergisine eşit olacaktır.

enflasyon oranı, senyorajı maksimize eden enflasyon oranından daha düşüktür. Çünkü, yüksek enflasyon oranlarında reel vergi gelirlerindeki erime daha fazla olmaktadır. π_1 enflasyon oranında toplam gelir [senyoraj + reel vergi gelirleri], $0Z$ 'ye eşit olmaktadır. Bu gelirin $0S_1$ kadarı senyorajdan; S_1Z kadarı vergi gelirlerinden elde edilmektedir. Olivera-Tanzi etkisi nedeniyle, π_1 enflasyon oranında vergi gelirleri VL kadar azalacaktır. Bu durumda senyorajdan elde edilen net gelir, $0S_1$ 'den daha düşük olacak ve yalnızca VZ 'ye eşit olacaktır.

1- GSYİH'nın yüzdesi olarak sırasıyla senyoraj, vergi gelirleri ve toplam geliri göstermektedir.

Kaynak: Tanzi (1978: 429)'den uyarlanmıştır.

IV. Türkiye'de Olivera-Tanzi Etkisi

Bu bölümde yukarıda teorik çerçevesi çizilen Olivera-Tanzi etkisinin Türkiye bazında hesaplanmasına yer verilmektedir. Bu amaçla, ilk olarak Türk Vergi Sistemi'nde yer alan vergilerin ödeme şekli ve süreleri belirlenmeye çalışılmakta; daha sonra da Türk Vergi Sistemi'nin ağırlıklı ortalama tahsilat süreleri hesaplanmaktadır. Hesaplanan ağırlıklı ortalama tahsilat sürelerinden hareketle Olivera-Tanzi etkisinin 1987-2000 döneminde vergi gelirlerinin reel değeri üzerinde ortaya çıkardığı aşınma kantitatif olarak ortaya konulmaktadır.

IV.I. Türk Vergi Sistemi'nde Vergilerin Ödeme Şekli ve Süreleri

Ülkemizde enflasyonun vergi gelirleri üzerinde meydana getirdiği aşınmayı ortaya koyabilmek için öncelikle vergi sistemimizdeki her bir verginin yasal ödeme sürelerinin tespit edilmesi gerekir. Bu amaçla ilk önce vergi

sistemimizdeki vergilerin tasnifi, Maliye Bakanlığı Gelirler Genel Müdürlüğü'nün vergileri tasnifi çerçevesinde yapılmakta; daha sonra da her bir verginin ödeme şekli ve yasal ödeme süresi özetlenmektedir (Bkz. Tablo-2).

Maliye Bakanlığı Gelirler Genel Müdürlüğü tasnifi doğrultusunda Türk Vergi Sistemi'ndeki vergiler, önce dolaysız ve dolaylı vergiler olmak üzere iki ana başlık altında toplanmıştır⁵. Daha sonra dolaysız vergiler, gelir ve servet üzerinden alınan vergiler olarak iki alt başlık altında özetlenmiştir. Bu ayırmada vergi gelirleri hem kaynaklarına göre, hem de dolaylı ve dolaysız olmasına göre ayrıntılı olarak sınıflandırılmıştır.

Söz konusu sınıflandırmaya bağlı olarak vergilerin yasal ödeme şekli ve süreleri de değişmektedir. Bu nedenle Türkiye'de Olivera-Tanzi etkisinin boyutlarının ortaya konulabilmesi için her bir verginin ödeme şekli ve sürelerinin de ortaya konulması gerekmektedir. Bu amaçla Türkiye'de 1987-2000 döneminde yürürlükte olan vergi mevzuatı doğrultusunda her bir verginin yasal ödeme şekli ve süreleri Tablo-2'de özetlenmiştir.

Tablo-2
Türk Vergi Sistemi'nde Vergilerin
Ödeme Şekli ve Tahsilat Süreleri, 1987-2000

Vergi	Ödeme Şekli ve Süresi	Tahsilat Süresi (Ay)
Dolaysız Vergiler		
Gelir Üzerinden Alınan Vergiler		
Gelir Vergisi		

⁵ Burada gözden kaçırılmaması gereken husus, yalnızca konsolide bütçe vergi gelirlerinin dikkate alındığıdır.

Gerçek usulde tespit edilen gelir vergisi	Gelirin elde edildiği yılı izleyen takvim yılının Mart, Haziran ve Eylül aylarında olmak üzere üç eşit taksit halinde ödenmektedir. Gelirin yalnızca gayrimenkul sermaye iradından ibaret olması durumunda, iradın elde edildiği yılı izleyen takvim yılının Ocak, Nisan ve Temmuz aylarında olmak üzere üç eşit taksit halinde ödenmektedir. Gayrimenkul sermaye iradından elde edilen vergi gelirlerinin toplam gelir vergisi hasılatı içindeki payı çok düşük olduğu için tahsilat süresinin hesaplanmasında gayrimenkul sermaye iratlarının ödenme süreleri dikkate alınmamıştır. Gerçek usulde tespit edilen gelir vergisinin ödeme süreleri olarak Mart, Haziran ve Eylül ayları esas alınmıştır.	12,00
Götürü usulde tespit edilen gelir vergisi	Gelirin elde edildiği takvim yılının Nisan, Ağustos ve Kasım aylarında, üç eşit taksitte ödenmekteydi. Gelir vergisinde götürü usulde tespit yöntemi, 31 Aralık 1998 tarihinden itibaren yürürlükten kaldırılmıştır.	13,70
Basit usulde tespit edilen gelir vergisi	Gelir vergisinde götürü usulde tespit yöntemi yerine 1 Ocak 1999 tarihinden itibaren uygulanmak üzere, ticari kazançların vergilendirilmesinde basit usulde tespit yöntemi yürürlüğe konulmuştur. Gelirin sadece basit usulde tespit edilen ticari kazançtan ibaret olması halinde, kazancın elde edildiği yılı izleyen takvim yılının Şubat ayı içerisinde bir taksitte ödenmektedir.	8,00
Gelir vergisi tevkifatı	Gelirin elde edildiği ayı takip eden ayın 20. günü akşamına kadar ödenmek zorundadır. Ancak 10 ya da daha az sayıda kişi istihdam eden işletmeler, her bir üç aylık döneme ilişkin gelirlerini bu dönemi takip eden ayın 20. günü akşamına kadar ödemek zorundadırlar.	1,17
Gelir vergisi dahili tevkifatı	Gelir vergisi dahili tevkifatı ülkemizde 1 Ocak 1986-31 Aralık 1988 tarihleri arasında uygulanmıştır. Bu tevkifat, üçer aylık taksitler halinde dört defada ödenmekteydi. İlk 3 aylık dönem için KDV'nin % 20'si; ikinci 3 aylık dönem % 30'u; üçüncü 3 aylık dönem için % 40'i; dördüncü 3 aylık dönem için % 50'si ödenmekteydi.	8,30

Geçici vergi	Ticari kazanç ve serbest meslek kazancı elde eden mükellefler, cari yılda üçer aylık dönemler itibariyle elde ettikleri kazançlarının vergilerini bu dönemi takip eden ikinci ayın 15. günü akşamına kadar ödemek zorundadırlar. Bu vergi 1 Ocak 1989'da uygulamaya konulmuştur.	4,50
Kurumlar Vergisi		
Beyana dayanan kurumlar vergisi	Kurum kazancının elde edildiği yılı izleyen takvim yılının Nisan, Temmuz ve Ekim aylarında olmak üzere üç eşit taksit halinde ödenmektedir.	13,00
Kurumlar vergisi stopajı	Kazancın elde edildiği ayı takip eden ayın 20. günü akşamına kadar ödenmek zorundadır.	1,17
Kurumlar vergisi dahili tevkifatı	1 Ocak 1986-31 Aralık 1988 tarihleri arasında uygulanmıştır. Kurumlar vergisi dahili tevkifatı, üçer aylık taksitler halinde dört defada ödenmekteydi. İlk 3 aylık dönem için KDV'nin % 20'si; ikinci 3 aylık dönem % 30'u; üçüncü 3 aylık dönem için % 40'ı; dördüncü 3 aylık dönem için % 50'si ödenmekteydi.	8,30
Geçici vergi	Kurumlar vergisi mükellefleri, cari yılda üçer aylık dönemler itibariyle elde ettikleri kazançlarına dair vergiyi bu dönemi takip eden ikinci ayın 15. günü akşamına kadar ödemek zorundadırlar. Bu vergi, 1 Ocak 1989'da yürürlüğe girmiştir.	4,50
Servet Üzerinden Alınan Ver.		
Motorlu taşıtlar vergisi	Birinci taksiti Ocak, diğeri Temmuz ayı olmak üzere iki eşit taksit halinde ödenmektedir.	10,00
Veraset ve intikal vergisi	Vergiyi doğuran olayın meydana geldiği yıldan sonraki 3 yıl içinde Mayıs ve Kasım aylarında olmak üzere iki eşit taksit halinde ödenmektedir.	38,00

Dolaylı Vergiler		
Mal ve Hizm. Üzerinden Alınan Vergiler		
Dahilde alınan KDV	Gelirin elde edildiği ayı izleyen ayın 25. günü akşamına kadar ödenmek zorundadır.	1,34
Ek vergi	Kazancın elde edildiği ayı izleyen ayın 25. günü akşamına kadar ödenmek zorundadır.	1,34
Taşıt alım vergisi	Taşıtın hukuken iktisap edildiği anda ilgili vergi daire-sine ödenmektedir. Dolayısıyla tahsilatta herhangi bir gecikme söz konusu değildir.	0,00

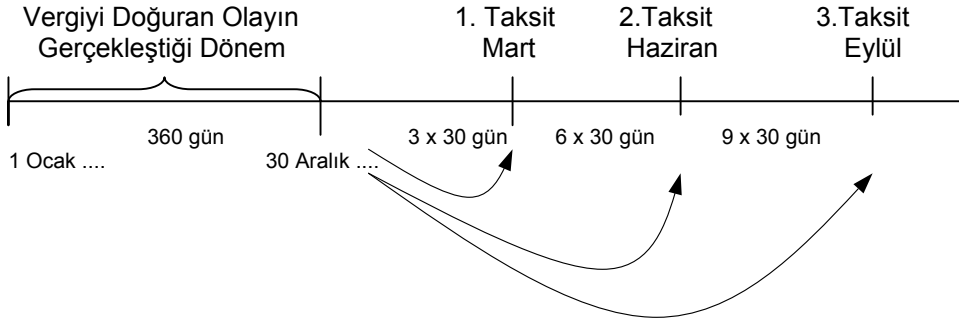
Ek taşıt alım vergisi	Sıfır km taşıtın hukuken iktisap edildiği anda ilgili vergi dairesine ödenmektedir. Dolayısıyla tahsilatta herhangi bir gecikme söz konusu değildir.	0,00
Akaryakıt tüketim vergisi	Kazancın elde edildiği aydan bir sonraki ayın 15. günü akşamına kadar ödenmek zorundadır.	1,00
Banka ve sigorta muameleleri vergisi	Kazancın elde edildiği aydan bir sonraki ayın 10. günü akşamına kadar ödenmek zorundadır.	0,83
Damga vergisi	Bu vergi damga vergisine tabi olan işlemlerin yapıldığı anda peşinen tahsil edildiğinden vergi tahsilatında herhangi bir gecikme söz konusu değildir.	0,00
Harçlar	Harca tabi hizmetten yararlanıldığı anda söz konusu harcın ödenmesi yapıldığından herhangi bir gecikme söz konusu değildir.	0,00
Dış Ticaret Üzerinden Al. Ver.		
Gümrük vergileri	Mal gümrükten geçerken buna ilişkin vergide aynı anda ödenmektedir.	0,00
İthalde alınan KDV	Vergiye tabi malların gümrük hattından geçtiği anda buna ilişkin vergi ödendiğinden tahsilatta herhangi bir gecikme söz konusu değildir.	0,00
İthalat damga resmi	Vergiye tabi malların gümrük hattından geçtiği anda buna ilişkin damga resmi peşinen ödendiğinden tahsilatta herhangi bir gecikme söz konusu değildir.	0,00
Rihtim resmi	Hizmet ifa edildiğinde peşin olarak tahsil edildiğinden herhangi bir gecikme söz konusu değildir.	0,00
Vergi artıkları	Geçmiş yıllarda uygulanmış ama sonradan kaldırılmış vergilerdir.	0,00
Olağanüstü vergiler	Bu vergiler belli bir dönemde bir defaya mahsus olarak uygulanıp sonra kaldırıldıkları için ortalama tahsilat süresinin hesaplanmasında dikkate alınmamışlardır. Bu vergiler, Net aktif vergisi, Ek motorlu taşıtlar vergisi, Mali denge vergisi gibi vergilerden oluşmaktadır.	0,00

Kaynak: Tarafımızca derlenmiştir.

Vergi tahsilat süresinin gerçek anlamda hesaplanmasındaki güçlükler nedeniyle pratik bir yöntem izlenmiştir. Vergiyi doğuran olayın tespitinde gelir üzerinden alınan vergilerde verginin günlük olarak elde edildiği; harcama üzerinden alınan vergilerde ise vergiyi doğuran olayın günlük işlemler sonucu ortaya çıktığını varsayılmıştır. Öte yandan, tahsilat süresinin hesaplanmasında 1 ay, 30 gün; 1 yıl ise, 360 gün olarak öngörülmüştür. Vergiyi doğuran olayın dönemin ortasında gerçekleştiği⁶; buna karşın vergilerin ödenmesinde mükelleflerin ve/veya vergi sorumlularının vergilerini yasal ödeme süresinin son gününde ödedikleri varsayılmıştır.

Buna göre örneğin gerçek usulde tespit edilen gelir vergisine ilişkin sürelerin hesaplanmasında Şekil-3'de gösterilen süreç izlenmiştir. Tablo-2'de de belirtildiği gibi bu vergi, gelirin elde edildiği yılı takip eden yılın Mart, Haziran ve Eylül aylarında olmak üzere üç eşit taksitte ödenmektedir.

Şekil-3
Gerçek Usulde Tespit Edilen
Gelir Vergisi için Vergi Tahsilat Süresinin Hesaplanması

$$\begin{aligned}
 \text{Ortalama tahsilat süresi} &= 180 \text{ gün} + [(3 \times 30) + (6 \times 30) + (9 \times 30)] / 3 \\
 &= 180 \text{ gün} + 180 \text{ gün} \\
 &= 360 \text{ gün} \\
 &= 12 \text{ ay}
 \end{aligned}$$

Gelirin tamamının yıl ortasında elde edilmiş olduğu varsayıldığından yıl ortasından yıl sonuna kadar geçen süre 6 ay, bir başka ifadeyle 180 gündür. Bu verginin; birinci taksidi, 30 Mart'ta; ikinci taksidi, 30 Haziran'da; üçüncü taksidi ise, 30 Eylül'de ödendiğinden Gerçek usulde tespit edilen gelir vergisinin ortalama tahsilat süresi,

⁶ Bu varsayım, gelirin günlük olarak elde edildiği varsayımı ile aynı sonucu vermektedir.

$$180 + \frac{3 \times 30 + 6 \times 30 + 9 \times 30}{3} \text{gün olarak hesaplanmıştır.}$$

Benzer yöntem diğer vergilere de uygulanmış ve 1987-2000 Dönemi'nde Türk Vergi Sistemi'nde yer alan her bir verginin ortalama tahsilat süreleri hesaplanmış ve bu süreler Tablo-2'nin tahsilat süresi sütununda gösterilmiştir⁷.

IV.II. Türk Vergi Sistemi'nde Vergilerin 1987-2000 Dönemine İlişkin Yıllık Ağırlıklı Ortalama Tahsilat Süresinin Belirlenmesi

Tanzi'nin (1977;1978) çalışmaları doğrultusunda Türk Vergi Sistemi'nin ağırlıklı ortalama tahsilat süresinin hesaplanmasında, önce her bir verginin ortalama tahsilat süresi Tablo-3'de özetlenmekte; akabinde de, bu tablo dikkate alınarak her bir verginin toplam vergi hasılatı içindeki yüzdelik payları hesaplanmıştır.

Bu amaçla öncelikle 1987-2000 döneminde her bir yıl içinde tahsil edilmiş vergilerin o yıla ilişkin toplam vergi hasılatı içindeki payı hesaplanmıştır. Daha sonra da, her bir verginin payı $[T_i]$, o verginin tahsilat süresi $[L_i]$ ile çarpılmış ve akabinde de çarpım değerleri $[TL]$ toplanarak Türk Vergi Sistemi'nin her bir yıla ilişkin ağırlıklı ortalama tahsilat süresi $[L^i]$ hesaplanmıştır.

Türk Vergi Sistemi'nin ağırlıklı ortalama tahsilat süresinin hesaplanmasında kaldırılan vergi artıkları ile bir defada alınıp sonra kaldırılan olağanüstü vergiler dikkate alınmamıştır. Bu vergilerin dikkate alınmamasında hem bu vergilerin tahsilat sürelerinin hesaplanmasındaki güçlükler, hem de toplam vergi hasılatı içindeki paylarının çok küçük olması etkili olmuştur⁸.

⁷ Burada gözden kaçırılmaması gereken bir husus, tahsilat sürelerinin hesaplanmasında yalnızca yasal sürelerin dikkate alındığıdır.

⁸ Ele aldığımız 1987-2000 döneminde olağanüstü vergilerle vergi artıklarının konsolide bütçe vergi gelirleri içindeki payı ortalama olarak yüzde 4,77 seviyesinde gerçekleşmiştir.

Tablo-3: Konsolide Bütçe Vergi Gelirleri ve Türk Vergi Sisteminin Yıllık Ağırlıklı Ortalama Tahsilat Süreleri, 1987-2000

Vergi	Tahsilat Süresi L _i	1987			1988			1989			1990		
		Vergi Geliri (Milyar TL)	Pay (%)		Vergi Geliri (Milyar TL)	Pay (%)		Vergi Geliri (Milyar TL)	Pay (%)		Vergi Geliri (Milyar TL)	Pay (%)	
			T _i	T _i L _i		T _i	T _i L _i		T _i	T _i L _i		T _i	T _i L _i
Dolaysız Vergiler													
Gelir Üzerinden Alınan Ver.	7,20	4.424	48,88		6.919	48,62		13.469	52,72		23.246	51,22	3,69
Gelir Vergisi	6,9	3.093	34,18	2,36	4.801	33,73	0,4	9.871	38,63		18.609	41,00	
Yıllık beyana dayalı gelir vergisi ¹	11,23	-	-	-	824	5,79	0,65	1.369	5,36	0,60	2.345	5,17	0,58
Gelir vergisi tevkifatı	1,17	-	-	-	3.528	24,79	0,29	8.461	33,11	0,39	16.246	35,79	0,42
Gelir vergisi dahili tevkifatı	8,3	-	-	-	449	3,15	0,26	41	0,16	0,01	18	0,04	0,00
Kurumlar Vergisi	7,49	1.331	14,70	1,10	2.118	14,89	0,54	3.598	14,09	1,16	4.637	10,22	0,78
Beyana dayanan kurumlar vergisi	13,0	-	-	-	1.294	9,09	1,18	2.117	8,29	1,08	2.536	5,59	0,73
Kurumlar vergisi tevkifatı	1,17	-	-	-	68	0,48	0,01	1.438	5,63	0,07	2.088	4,60	0,05
Kurumlar vergisi dahili tevkifatı	8,3	-	-	-	756	5,32	0,44	43	0,17	0,01	13	0,03	0,00
Servet Üzerinden Alınan Ver.	24	68	0,75	0,18	147	1,03		176	0,69		411	0,90	0,22
Motorlu taşıtlar vergisi	10,0	51	0,56	0,06	121	0,85	0,09	133	0,52	0,05	329	0,72	0,07
Veraset ve intikal vergisi	38,0	17	0,19	0,07	26	0,18	0,07	43	0,17	0,06	82	0,18	0,07
Dolaylı Vergiler													
Mal ve Hizm. Üzerinden Al. Ver.	0,64	2.768	30,58	0,20	4.487	31,53		7.508	29,38		13.667	30,10	0,19
Dahilde alınan KDV	1,34	1.563	17,27	0,23	2.661	18,70	0,25	4.176	16,34	0,22	7.650	16,85	0,22
Ek vergi	1,34	264	2,92	0,04	288	2,02	0,03	328	1,28	0,02	373	0,82	0,01
Taahhüt alımı vergisi	0,00	74	0,82	0,00	127	0,89	0,00	214	0,84	0,00	583	1,28	0,00
Akaryakıt tüketim vergisi	1,00	71	0,78	0,00	159	1,12	0,01	657	2,57	0,03	1.224	2,70	0,03
B. ve sigorta muameleleri vergisi	0,83	155	1,71	0,01	374	2,63	0,02	643	2,52	0,02	1.164	2,56	0,03
Damga vergisi	0,00	379	4,19	0,00	534	3,75	0,00	876	3,43	0,00	1.497	3,30	0,00
Harçlar	0,00	262	2,89	0,00	344	2,42	0,00	614	2,40	0,00	1.176	2,59	0,00
Dış Ticaret Üzerinden Al. Ver.	0,00	1.778	19,65	0,00	2.672	18,77		4.246	16,62		8.057	17,74	0,00
Gümrük vergileri	0,00	433	4,78	0,00	602	4,23	0,00	741	2,90	0,00	1.097	2,41	0,00
İthalde alınan KDV	0,00	1.004	11,09	0,00	1.517	10,66	0,00	2.285	8,94	0,00	4.721	10,40	0,00
İthalat damga resmi	0,00	260	2,87	0,00	439	3,08	0,00	968	3,79	0,00	1.554	3,42	0,00
Rihtim resmi	0,00	81	0,89	0,00	114	0,80	0,00	252	0,99	0,00	685	1,51	0,00
Kaldırılan vergi artıkları	0,00	13	0,14	0,00	7	0,05	0,00	151	0,59	0,00	18	0,04	0,00
Olağanüstü vergiler	0,00	-	-	0,00	-	-	0,00	-	0,00	0,00	-	-	0,00
TOPLAM		9.051	100	3,87	14.232	100	3,30	25.550	100	2,56	45.399	100	2,20

1-Beyana dayanan gelir vergisi ile götürü usulde gelir vergisi hasılatı toplamını göstermektedir.

Tablo-3'ün Devamı...

Vergi	Tahsilat Süresi	1991			1992			1993			1994		
		Vergi Geliri (Milyar TL)	Pay (%)	T _i L _i	Vergi Geliri (Milyar TL)	Pay (%)	T _i L _i	Vergi Geliri (Milyar TL)	Pay (%)	T _i L _i	Vergi Geliri (Milyar TL)	Pay (%)	T _i L _i
	L _i	T _i	T _i L _i	T _i	T _i L _i	T _i	T _i L _i	T _i	T _i L _i	T _i	T _i L _i	T _i	T _i L _i
Dolaysız Vergiler													
Gelir Üzerinden Alınan Ver.	7,20	40.419	51,40		70.134	49,54		125.793	47,60		246.580	41,95	
Gelir Vergisi	6,9	33.356	42,41		60.056	42,41		106.661	40,36		181.884	30,94	
Yıllık beyana dayalı gelir vergisi ¹	11,23	3.659	4,65	0,52	7.710	5,44	0,61	12.082	4,57	0,51	21.297	3,62	0,41
Gelir vergisi tevkifatı	1,17	29.689	37,75	0,44	52.333	36,96	0,43	94.565	35,78	0,42	160.580	27,32	0,32
Gelir vergisi dahili tevkifatı	8,3	8	0,01	0,00	13	0,01	0,00	14	0,01	0,00	7	0,00	0,00
Kurumlar Vergisi	7,49	7.063	8,99		10.078	7,13		19.132	7,24		64.696	11,01	
Beyana dayanan kurumlar vergisi	13,0	4.223	5,37	0,70	6.054	4,28	0,55	11.957	4,52	0,59	45.943	7,82	1,02
Kurumlar vergisi tevkifatı	1,17	2.838	3,61	0,04	4.015	2,84	0,03	7.144	2,70	0,03	18.732	3,19	0,04
Kurumlar vergisi dahili tevkifatı	8,3	2	0,01	0,00	9	0,01	0,00	31	0,02	0,00	21	0,00	0,00
Servet Üzerinden Alınan Ver.	24	675	0,87		1.258	0,89		2.531	0,96		5.002	0,85	
Motorlu taşıtlar vergisi	10,0	538	0,69	0,07	1.019	0,72	0,07	2.078	0,79	0,08	3.878	0,66	0,07
Veraset ve intikal vergisi	38,0	137	0,18	0,07	239	0,17	0,06	453	0,17	0,06	1.124	0,19	0,07
Dolaylı Vergiler													
Mal ve Hizm. Üzerinden Al. Ver.	0,64	24.677	31,37		47.340	33,43		89.447	33,85		214.353	36,47	
Dahilde alınan KDV	1,34	14.541	18,49	0,25	27.053	19,11	0,26	50.892	19,26	0,26	110.918	18,87	0,25
Ek vergi	1,34	605	0,77	0,01	187	0,13	0,00	388	0,15	0,00	8.029	1,37	0,02
Taşıtlar alım vergisi	0,00	986	1,25	0,00	2.377	1,68	0,00	5.322	2,01	0,00	6.985	1,19	0,00
Akaryakıt tüketim vergisi	1,00	2.370	3,01	0,03	6.769	4,78	0,05	12.791	4,84	0,05	46.625	7,93	0,08
B. ve sigorta muameleleri vergisi	0,83	2.119	2,70	0,02	3.922	2,77	0,02	7.129	2,70	0,02	16.467	2,80	0,02
Damga vergisi	0,00	2.457	3,12	0,00	4.153	2,93	0,00	7.971	3,02	0,00	13.677	2,33	0,00
Harçlar	0,00	1.599	2,03	0,00	2.879	2,03	0,00	4.954	1,87	0,00	11.652	1,98	0,00
Dış Ticaret Üzerinden Al. Ver.	0,00	12.864	16,35		22.849	16,13		46.213	17,48		89.649	15,25	
Gümrük vergileri	0,00	1.102	1,40	0,00	1.830	1,29	0,00	13.171	4,98	0,00	21.895	3,72	0,00
İthalde alınan KDV	0,00	8.291	10,54	0,00	15.035	10,62	0,00	30.985	11,72	0,00	65.824	11,20	0,00
İthalat damga resmi	0,00	2.526	3,21	0,00	4.438	3,13	0,00	-	0,00	0,00	-	0,00	0,00
Rihtim resmi	0,00	945	1,20	0,00	1.546	1,09	0,00	2.057	0,78	0,00	1.930	0,33	0,00
Kaldırılan vergi artıkları	0,00	8	0,01	0,00	21	0,01	0,00	289	0,11		24	0,01	0,00
Olağanüstü vergiler	0,00	-	0,00	-	-	-	0,00	-	-	0,00	32.152²	5,47	0,00
TOPLAM		78.643	100	2,15	141.602	100	2,08	264.273	100	2,02	587.760	100	2,30

1-Beyana dayanan gelir vergisi ile götürü usulde gelir vergisi hasılatı toplamı

2-Ek motorlu taşıtlar vergisi ile Net aktif vergisi toplamı

Tablo-3'ün Devamı...

Vergi	Tahsilat Süresi L _i	1995			1996			1997			1998		
		Vergi Geliri (Milyar TL)	Pay (%) T _i	T _i L _i	Vergi Geliri (Milyar TL)	Pay (%) T _i	T _i L _i	Vergi Geliri (Milyar TL)	Pay (%) T _i	T _i L _i	Vergi Geliri (Milyar TL)	Pay (%) T _i	T _i L _i
Dolaysız Vergiler													
Gelir Üzerinden Alınan Ver.	7,20	433.036	39,93		865.355	38,57		1.896.483	39,96		4.230.135	45,84	
Gelir Vergisi	6,9	329.795	30,41		676.017	30,13		1.500.245	31,61		3.481.752	37,73	
Yıllık beyana dayalı gelir vergisi ¹	11,23	37.646	3,47	0,39	74.032	3,30	0,37	128.104	2,70	0,30	319.260	3,46	0,39
Gelir vergisi tevkifatı	1,17	292.137	26,94	0,32	601.957	26,83	0,31	1.372.141	28,91	0,34	3.162.492	34,27	0,40
Gelir vergisi dahili tevkifatı	8,3	12	0,00	0,00	28	0,00	0,00	-	0,00	0,00	-	0,00	0,00
Kurumlar Vergisi		103.241	9,52		189.338	8,44		396.238	8,35		748.383	8,11	
Beyana dayanan kurumlar vergisi	13,0	54.864	5,06	0,66	96.021	4,28	0,56	207.866	4,38	0,57	360.178	3,90	0,51
Kurumlar vergisi tevkifatı	1,17	48.312	4,45	0,05	93.309	4,16	0,05	188.372	3,97	0,05	388.205	4,21	0,05
Kurumlar vergisi dahili tevkifatı	8,3	65	0,01	0,00	8	0,00	0,00	-	0,00	0,00	-	0,00	0,00
Servet Üzerinden Alınan Ver.	7,49	8.751	0,81		18.713	0,83		35.487	0,75		72.694	0,78	
Motorlu taşıtlar vergisi	10,0	7.611	0,70	0,07	16.849	0,75	0,08	32.541	0,69	0,07	65.867	0,71	0,07
Verset ve intikal vergisi	38,0	1.140	0,11	0,04	1.864	0,08	0,03	2.946	0,06	0,02	6.827	0,07	0,02
Dolaylı Vergiler													
Mal ve Hizm. Üzerinden Al. Ver.	0,64	429.232	39,59		970.862	43,26		1.985.244	41,83		3.605.771	39,07	
Dahilde alınan KDV	1,34	212.119	19,56	0,26	419.167	18,68	0,25	861.262	18,15	0,24	1.589.060	17,22	0,23
Ek vergi	1,34	16.937	1,56	0,02	42.835	1,91	0,02	57.971	1,22	0,02	70.046	0,76	0,01
Taşıtlar alım vergisi	0,00	14.619	1,35	0,00	36.318	1,62	0,00	77.375	1,63	0,00	128.180	1,39	0,00
Akaryakıt tüketim vergisi	1,00	103.180	9,52	0,09	303.915	13,54	0,13	637.472	13,43	0,13	1.069.631	11,59	0,12
B. ve sigorta muameleleri vergisi	0,83	25.340	2,34	0,02	56.998	2,54	0,02	114.761	2,42	0,02	315.098	3,41	0,03
Damga vergisi	0,00	29.197	2,69	0,00	57.349	2,55	0,00	122.941	2,59	0,00	240.718	2,61	0,00
Harçlar	0,00	27.840	2,57	0,00	54.280	2,42	0,00	113.462	2,39	0,00	193.038	2,09	0,00
Dış Ticaret Üzerinden Al. Ver.	0,00	194.648	17,95		387.147	17,25		826.211	17,42		1.317.351	14,28	
Gümrük vergileri	0,00	48.472	4,47	0,00	62.109	2,77	0,00	123.622	2,61	0,00	176.051	1,91	0,00
İthalde alınan KDV	0,00	142.861	13,17	0,00	323.859	14,43	0,00	700.300	14,76	0,00	1.136.023	12,31	0,00
İthalat damga resmi	0,00	-	0,00	0,00	-	0,00	0,00	-	0,00	0,00	-	0,00	0,00
Rihtim resmi	0,00	3.315	0,31	0,00	1.179	0,05	0,00	2.289	0,05	0,00	5.277	0,06	0,00
Kaldırılan vergi artıkları	0,00	18.683	1,72	0,00	2.017	0,09	0,00	2.059	0,04	0,00	2.645	0,03	0,00
Olağanüstü vergiler	0,00	-	-	0,00	-	-	0,00	-	-	0,00	-	-	0,00
TOPLAM		1.084.350	100	1,92	2.244.094	100	1,82	4.745.484	100	1,76	9.228.596	100	1,83

1-Beyana dayanan gelir vergisi ile götürü usulde gelir vergisi hasılatı toplamı

Tablo-3'ün Devamı...

Vergi	Tahsilat Süresi L _i	1999			2000			ORTALAMA (1987-2000)		
		Vergi Geliri (Milyar TL)	Pay (%) T _i	T _i L _i	Vergi Geliri (Milyar TL)	Pay (%) T _i	T _i L _i	Vergi Geliri (Milyar TL)	Pay (%) T _i	T _i L _i
Dolaysız Vergiler										
Gelir Üzerinden Alınan Ver.		6.486.076	43,82		8.568.988	32,32		1.643.647	38,49	
Gelir Vergisi		4.936.551	33,35		6.212.212	23,43		1.253.922	29,36	
Yıllık beyana dayalı gelir vergisi ¹	11,23	955.939	6,46	0,72	550.228	2,08	0,23			
Gelir vergisi tevkifatı	1,17	3.980.612	26,89	0,31	5.661.984	21,35	0,25			
Gelir vergisi dahili tevkifatı	8,3	-	-		-	-	0,00			
Kurumlar Vergisi		1.549.525	10,47		2.356.776	8,89		389.725	9,13	
Beyana dayanan kurumlar vergisi	13,0	1.501.797	10,15	1,31	2.332.005	8,80	1,14			
Kurumlar vergisi tevkifatı	1,17	47.728	0,32	0,00	24.771	0,09	0,00			
Kurumlar vergisi dahili tevkifatı	8,3	-	-		-	-	0,00			
Servet Üzerinden Alınan Ver.	24	136.736	0,92		214.269	0,81		35.494	0,83	
Motorlu taşıtlar vergisi	10,0	126.201	0,85	0,08	201.158	0,76	0,08			
Veraset ve intikal vergisi	38,0	10.535	0,07	0,03	13.111	0,05	0,02			
Dolaylı Vergiler										
Mal ve Hizm. Üzerinden Al. Ver.	0,64	6.101.409	41,22		10.745.706	40,53		1.731.605	40,55	
Dahilde alınan KDV	1,34	2.433.262	16,43	0,22	4.487.803	16,93	0,23			
Ek vergi	1,34	144.526	0,98	0,01	532.526	2,01	0,03			
Taşıt alım vergisi	0,00	204.200	1,38	0,00	429.577	1,62	0,00			
Akaryakıt tüketim vergisi	1,00	2.247.996	15,19	0,15	3.268.774	12,33	0,12			
B. ve sigorta muameleleri vergisi	0,83	466.063	3,15	0,03	858.140	3,24	0,03			
Damga vergisi	0,00	355.690	2,40	0,00	704.411	2,65	0,00			0,00
Harçlar	0,00	249.672	1,69	0,00	464.475	1,75	0,00			0,00
Dış Ticaret Üzerinden Al. Ver.	0,00	1.976.954	13,35		4.289.401	16,18		655.717	15,35	
Gümrük vergileri	0,00	239.138	1,61	0,00	386.134	1,46	0,00			0,00
İthalde alınan KDV	0,00	1.731.072	11,69	0,00	3.891.746	14,68	0,00			0,00
İthalat damga resmi	0,00	-	-	0,00	-	-	0,00			0,00
Rihtim resmi	0,00	6.744	0,04	0,00	11.521	0,04	0,00			0,00
Kaldırılan vergi artıkları	0,00	310	0,01	0,00	1.110	0,00	0,00	1.954	0,04	
Olağanüstü vergiler	0,00	100.795²	0,68	0,00	2.694.653³	10,16	0,00	201.971	4,73	
TOPLAM		14.802.280	100	2,86	26.514.127	100	2,13	4.270.388	100	

1-Beyana dayanan gelir vergisi ile Götürü usulde gelir vergisi hasılatı toplamı

2-Ek gelir vergisi, Faiz vergisi, Ek kurumlar vergisi, Ek emlak vergisi, Net aktif vergisi, Ek motorlu taşıtlar vergisi, Özel işlem vergisi ve Özel iletişim vergisi toplamı

3-Ek gelir vergisi, Faiz vergisi, Ek kurumlar vergisi, Ek emlak vergisi, Ek motorlu taşıtlar vergisi, Özel işlem vergisi ve Özel iletişim vergisi toplamı

Kaynak: Tablo-2, Maliye Bakanlığı Gelirler Genel Müdürlüğü Web Sitesi (www.gelirler.gov.tr), Maliye Bakanlığı Gelirler Genel Müdürlüğü Vergi İstatistikleri Yıllığı'nın

Çeşitli Sayıları ve kendi hesaplarımız.

V. Türkiye’de 1987-2000 Dönemi için Hesaplanan Olivera-Tanzi Etkisi

Olivera-Tanzi etkisinin hesaplanabilmesi için öncelikle vergi sisteminde yer alan vergilerin tahsilat sürelerinin tespit edilmesi gerekmektedir. Daha sonra, tahsilat sürelerini dikkate alarak vergi sisteminin ağırlıklı ortalama tahsilat süresinin belirlenmesine ihtiyaç vardır. Bu çerçevede, öncelikle Türk Vergi Sistemi’nde yer alan vergilerin ödeme şekli ve süreleri ortaya konulmuştur.

Tablo-3’de verilen bilgiler ışığında Olivera-Tanzi etkisinin neden olduğu reel vergi gelirlerindeki aşınmayı kantitatif olarak hesaplanabilir. Bunun için gerekli olan enflasyon verileri T.C. Merkez Bankası Web Sitesi’nden [www.tcmb.gov.tr] alınmıştır. Hesaplama yapılırken öncelikle 1987-2000 dönemine ait aylık enflasyon oranlarının aritmetik ortalaması alınmak suretiyle her bir yıla ilişkin aylık ortalama enflasyon oranları hesaplanmıştır. Daha sonra da her bir yıla ilişkin ay cinsinden ağırlıklı ortalama tahsilat süresi ile o yıla ilişkin aylık ortalama enflasyon oranı baz alınmak suretiyle 1 TL tutarındaki verginin reel değeri, $R=1/(1+p)^n$ formülü yardımı ile hesaplanmıştır⁹. Burada p, aylık ortalama enflasyon oranını; n ise vergi sisteminin ay cinsinden ağırlıklı ortalama tahsilat süresini göstermektedir. Daha sonra konsolide bütçe vergi gelirlerinin GSYİH’ya oranı [vergi yükü] ile R değeri çarpılmak suretiyle herbir yıla ilişkin ağırlıklı ortalama tahsilat süresi altında o yıla ilişkin enflasyonun vergi gelirlerinin reel değeri üzerinde meydana getirdiği aşınma, $T^r=T_0/(1+p)^n$ formülüyle hesaplanmıştır. Burada T_0 ve T^r , sırasıyla GSYİH’nın yüzdesi olarak nominal ve reel vergi yükünü göstermektedir.

Tüm bu hesaplamalardan sonra nominal vergi yükünden reel vergi yükünü çıkarmak suretiyle 1987-2000 döneminde Olivera-Tanzi etkisinin neden olduğu vergi gelirlerindeki aşınma [T_0-T^r] ortaya konulmuştur (Bkz. Tablo-4). Tabloda görüldüğü gibi, 1987-2000 döneminde ortalama aylık enflasyon, yüzde 4,57; Türk Vergi Sistemi’nin ağırlıklı ortalama tahsilat süresi 2,34 ay olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönemde nominal vergi yüküne [Konsolide bütçe vergi gelirleri/GSYİH] baktığımızda ise, yüzde 14,5 olarak gerçekleştiğini görüyoruz. Ancak tahsilat sürelerinin uzunluğu ve enflasyon, nominal vergi gelirlerinde GSYİH’nın yüzdesi olarak 1,40’lık bir kayba neden olmuş ve bunun sonucunda da reel vergi yükü, yüzde 13,14’e düşmüştür.

⁹ *Tanzi’nin orijinal çalışmalarında (1977; 1978) bu değer, 1 Dolar olarak ifade edilmektedir. Konuyu daha anlaşılır kılmak ve basitleştirmek için Dolar yerine TL ifadesi kullanılmıştır.*

Tablo-4
Türkiye’de Olivera-Tanzi Etkisinin Boyutları, 1987-2000

Yıl	Enflasyon Oranı ¹ (p)	Ortalama Tahsilat Süresi ² (n)	1 TL’lik vergi gelirinin reel değeri $R = 1 / (1+p)^n$	Nominal Vergi Yüğü ³ T_0	Reel Vergi Yüğü $T^r = T_0 \cdot [1 / (1+p)^n]$	Olivera-Tanzi Etkisinin Neden Olduğu Vergi Kaybı ($T_0 - T^r$)
1987	2,82	3,87	0,90	12,1	10,89	1,21
1988	4,94	3,30	0,85	11,0	9,35	1,65
1989	4,23	2,56	0,90	11,2	10,08	1,12
1990	4,04	2,20	0,92	11,6	10,67	0,93
1991	4,59	2,15	0,91	12,5	11,38	1,12
1992	4,34	2,08	0,92	13,0	11,96	1,04
1993	4,58	2,02	0,91	13,3	12,10	1,20
1994	7,16	2,30	0,85	15,2	12,92	2,28
1995	4,98	1,92	0,91	14,0	12,74	1,26
1996	4,86	1,82	0,92	15,2	13,98	1,22
1997	5,92	1,76	0,90	16,5	14,85	1,65
1998	4,45	1,83	0,92	17,7	16,28	1,42
1999	4,37	2,86	0,88	19,1	16,81	2,29
2000	2,80	2,13	0,94	21,2	19,93	1,27
Ortalama	4,57	2,34	0,90	14,5	13,14	1,40

1-Aylık ortalama enflasyon oranı (tüketici fiyatları endeksine göre)

2-Türk Vergi Sistemi’nin ay cinsinden yıllık ağırlıklı ortalama tahsilat süresi

3-Konsolide bütçe vergi gelirlerinin GSYİH’ya oranı

Kaynak: TC.Merkez Bankası Web Sitesi (www.tcmb.gov.tr) ve kendi derlememiz.

VI. Türkiye’de 1987-2000 Dönemi için Olivera-Tanzi Etkisinin Değerlendirilmesi

Olivera-Tanzi etkisinin neden olduğu vergi kaybının en yüksek olduğu yıllar, 1994 ve 1999 yıllarıdır. 1994 yılında Olivera-Tanzi etkisinin neden olduğu vergi kaybı, GSYİH’nın yüzde 2,28’ine ulaşmıştır. 1999 yılında ise, aynı oran GSYİH’nın yüzde 2,29’una çıkmıştır.

5 Nisan 1994’te yaşanan ekonomik kriz, aylık ortalama enflasyon oranının yüzde 7,16’ya yükselmesine neden olmuştur. Enflasyondaki hızlı artış, Türk Vergi Sistemi’nde 2,30 aylık ağırlıklı tahsilat süresi altında vergi gelirlerinde GSYİH’nın yüzde 2,28’i tutarında bir kayba yol açmıştır. Bunun yanında vergi gelirlerindeki bu aşınmada nominal vergi yükünün artmasının da etkili olduğunu belirtmekte fayda vardır.

1999 yılında, aylık ortalama enflasyon oranının 1987-2000 ortalamasının altında kalmasına karşın, Türk Vergi Sistemi’nin ağırlıklı ortalama tahsilat süresinin yükselmesi nedeniyle Olivera-Tanzi etkisinin neden olduğu vergi kaybı artmıştır. Bu arada 1999 yılında Olivera-Tanzi etkisinin artmasının bir başka nedeni de, nominal vergi yükünün adı geçen yılda yüzde 19,1’e yükselmesidir. Bu değer, 1987-1999 yılları arasındaki en yüksek nominal vergi yükünü yansıtmaktadır. Nominal vergi yükünün yüksek olması, doğal olarak Olivera-Tanzi etkisinin de yüksek bir değer almasına neden olmuştur.

1990 yılında Olivera-Tanzi etkisinin neden olduğu vergi kaybı en düşük düzeyde olup; yalnızca GSYİH’nın yüzde 0,93’üne eşittir. Bunun nedeni, 1990 yılında aylık ortalama enflasyonun yüzde 4,04 seviyesinde gerçekleşmesi ve kurumlar vergisinin toplam vergi hasılatı içindeki payının bir önceki yıla göre önemli ölçüde gerilemesidir. Vergi tahsilat süresinin bir hayli uzun olduğu kurumlar vergisinin toplam vergi hasılatı içindeki payı 1989 yılında yüzde 14,09 iken, bu oran 1990 yılında yüzde 10,22’ye düşmüştür. Dolayısıyla kurumlar vergisinin ağırlıklı ortalama tahsilat süresi 1989 yılında 1,16 ay iken; 1990 yılında 0,78 aya düşmüştür. Bu düşüş kendisini Türk Vergi Sistemi’nin yıllık ağırlıklı tahsilat süresi üzerinde göstermiş ve Türk Vergi Sistemi’nin 1990 yılındaki ağırlıklı ortalama tahsilat süresi 2,20 ay olarak gerçekleşmiştir (Bkz.Tablo-3). Göreceli düşük enflasyon, kısa tahsilat süresi ile birleşince GSYİH’nın yüzdesi olarak reel vergi kayıpları da düşük gerçekleşmiştir. Tabi bu arada nominal vergi yükünün düşük olmasının da önemli bir rolü olduğunu gözden kaçırmamak gerekir.

Aylık enflasyon oranları ile vergi tahsilat sürelerinin 1 TL’lik vergi geliri üzerindeki etkilerinin ne olduğu $1/(1+p)^n$ denklemi yardımıyla çözülmüş ve Tablo-5’de ayrıntılı olarak gösterilmiştir. Tablo-5’de Türk Vergi Sistemi’nin ağırlıklı ortalama tahsilat süreleri [n] ve gerçekleşen aylık ortalama enflasyon oranları [p] koyu yazıyla ifade edilmiştir. Diğer değerler çeşitli enflasyon senaryolarını yansıtmaktadır.

Tablo-5'de görüldüğü gibi, 1987-2000 döneminde aylık ortalama enflasyon oranı, yüzde 2,80 ile 7,16 arasında değişirken; Türk Vergi Sistemi'nin ağırlıklı ortalama tahsilat süresi 1,76 ile 3,87 ay arasında değişmektedir.

1987-2000 döneminde en düşük aylık ortalama enflasyon oranı yüzde 2,80 ile 2000 yılında gerçekleşmiştir. Sözü edilen yılda Türk Vergi Sistemi'nin ağırlıklı tahsilat süresi 2,13 ay olarak gerçekleşmiştir. 1988 yılında ise, Türk Vergi Sistemi'nin ortalama tahsilat süresi, 3,3 ay; aylık ortalama enflasyon oranı ise, yüzde 4,94 olarak gerçekleşmiştir. Bu durumda birim esneklik [$e=1$] varsayımı altında, 1988 yılında elde edilen 1 TL tutarında verginin reel değeri, 0,85 TL'ye düşmüştür. Bir başka ifade ile 1988 yılında vergi gelirlerinde yüzde 15 oranında bir kayıp ortaya çıkmıştır.

Tablo-5
Türk Vergi Sistemi'nde Enflasyon ile
Vergi Tahsilat Sürelerinin 1 TL Tutarındaki
Vergi Geliri Üzerindeki Etkisi
1987-2000

P	Ortalama Vergi Tahsilat Süresi (n)													
	1,76	1,82	1,83	1,92	2,02	2,08	2,13	2,15	2,20	2,30	2,56	2,86	3,30	3,87
0	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
1	0,98	0,98	0,98	0,98	0,98	0,98	0,98	0,98	0,98	0,98	0,97	0,97	0,97	0,96
2	0,96	0,96	0,96	0,96	0,96	0,96	0,96	0,96	0,96	0,96	0,95	0,95	0,94	0,94
2,80	0,95	0,95	0,95	0,95	0,94	0,94	0,94	0,94	0,94	0,94	0,94	0,93	0,92	0,91
2,82	0,95	0,95	0,95	0,95	0,94	0,94	0,94	0,94	0,94	0,94	0,94	0,93	0,92	0,90
3	0,95	0,95	0,95	0,94	0,94	0,94	0,94	0,94	0,94	0,94	0,93	0,93	0,92	0,91
4	0,93	0,93	0,93	0,93	0,92	0,92	0,92	0,92	0,92	0,92	0,91	0,90	0,89	0,88
4,04	0,93	0,93	0,93	0,93	0,92	0,92	0,92	0,92	0,92	0,92	0,91	0,90	0,89	0,88
4,23	0,93	0,93	0,93	0,92	0,92	0,92	0,91	0,91	0,91	0,91	0,90	0,89	0,87	0,85
4,34	0,93	0,92	0,92	0,92	0,92	0,91	0,91	0,91	0,91	0,91	0,91	0,90	0,88	0,87
4,37	0,93	0,92	0,92	0,92	0,92	0,91	0,91	0,91	0,91	0,91	0,90	0,88	0,87	0,85
4,45	0,93	0,92	0,92	0,92	0,91	0,91	0,91	0,91	0,91	0,91	0,90	0,89	0,88	0,87
4,58	0,92	0,92	0,92	0,92	0,91	0,91	0,91	0,91	0,91	0,91	0,90	0,89	0,88	0,86
4,59	0,92	0,92	0,92	0,92	0,91	0,91	0,91	0,91	0,90	0,90	0,89	0,88	0,86	0,84
4,86	0,92	0,92	0,92	0,92	0,91	0,91	0,90	0,91	0,90	0,90	0,89	0,87	0,86	0,83
4,94	0,92	0,91	0,91	0,91	0,91	0,90	0,90	0,90	0,90	0,89	0,88	0,87	0,85	0,83
4,98	0,92	0,91	0,91	0,91	0,91	0,90	0,90	0,90	0,90	0,89	0,88	0,87	0,85	0,83
5	0,92	0,91	0,91	0,91	0,91	0,90	0,90	0,90	0,90	0,89	0,88	0,87	0,85	0,83
5,92	0,90	0,90	0,90	0,89	0,89	0,89	0,88	0,88	0,88	0,88	0,86	0,85	0,83	0,80
6	0,90	0,90	0,90	0,89	0,89	0,88	0,88	0,88	0,88	0,87	0,86	0,85	0,82	0,80
7	0,89	0,88	0,88	0,88	0,87	0,87	0,86	0,86	0,86	0,85	0,84	0,82	0,80	0,77
7,16	0,88	0,88	0,88	0,87	0,87	0,87	0,86	0,86	0,86	0,85	0,84	0,82	0,79	0,77
8	0,87	0,87	0,87	0,86	0,86	0,85	0,85	0,85	0,84	0,84	0,82	0,80	0,77	0,74
10	0,84	0,84	0,84	0,83	0,82	0,82	0,81	0,81	0,81	0,80	0,78	0,76	0,73	0,69

Kaynak: Tablo-4'den faydalanılarak tarafımızca derlenmiştir.

Türk Vergi Sistemi'ndeki vergilerin ağırlıklı ortalama tahsilat süresini ele aldığımız 1987-2000 arasında kriz dönemleri hariç tutulursa bu sürenin bir düşüş trendi sergilediği söylenebilir. Bu durum vergi sistemimiz adına olumlu bir gelişmenin işareti sayılabilir. Ancak ağırlıklı ortalama tahsilat sürelerindeki kısalma gerçek anlamda tahsilat sürelerindeki kısalmadan kaynaklanmayıp vergi gelirlerindeki dalgalanmadan kaynaklanmaktadır.

Tablo-5, aynı zamanda vergi tahsilat süreleri ile enflasyonun vergi gelirleri üzerindeki etkisinin azaltılmasında bir araç olarak da kullanılabilir. Örneğin, 1997 yılında aylık ortalama enflasyon oranı yüzde 5,92, Türk Vergi Sistemi'nin ağırlıklı ortalama tahsilat süresi 1,76 ay iken; 1 TL tutarındaki vergi geliri yüzde 10 azalmış ve 0,90 TL olarak gerçekleşmiştir. Oysa aylık ortalama enflasyon yüzde 3 olsaydı veri ağırlıklı tahsilat süresi altında 1 TL tutarındaki vergi gelirinin reel değeri 0,95 olacak ve yalnızca 0,05 TL tutarında bir vergi kaybı söz konusu olacaktır. Aylık ortalama enflasyon yüzde 1'e çekilebilseydi veri tahsilat süresi altında 1 TL tutarındaki kayıp minimize edilmiş olacak ve yalnızca 0,02 TL'lik bir kayıp söz konusu olacaktır. Aylık ortalama enflasyon

yüzde sıfır olsaydı veri tahsilat süresi altında vergi gelirlerindeki kayıp sıfır olacaktır.

Hem enflasyon, hem de Türk Vergi Sistemi'nin ağırlıklı tahsilat süresinde azalma olsaydı bu durumda vergi gelirlerindeki azalma daha az olacaktı. Örneğin 1994 yılında aylık ortalama enflasyon oranı, yüzde 7,16; Türk Vergi Sistemi'nin ağırlıklı tahsilat süresi 2,30 ay olarak gerçekleşmiş ve 1 TL tutarındaki vergi geliri yüzde 15'lik bir kayıpla 0,85 TL olarak gerçekleşmiştir. 1995 yılına gelindiğinde aylık ortalama enflasyon oranı, yüzde 4,98'e; ağırlıklı ortalama tahsilat süresi ise, 1,92 aya düşmüştü ve 1 TL tutarındaki vergi gelirinde karşılaşılan kayıp yalnızca yüzde 9 olmuştur.

VII. Genel Değerlendirme ve Sonuç

Enflasyonun hızlandığı dönemlerde vergi tahsilat sürelerinin uzun olması ve vergi sisteminin esnek olmaması halinde Olivera-Tanzi etkisi işlemekte ve vergi gelirlerinin reel değeri azalmaktadır. Bu durumda hükümetlerin enflasyon vergisinden ne ölçüde net gelir elde edeceği büyük önem kazanmakta ve bu gelir diğer değişkenler yanında Olivera-Tanzi etkisinin büyüklüğüne göre değişmektedir. Eğer enflasyon, fiyatlar genel düzeyindeki yükselmeye paralel olarak kamu harcamalarını artırırken gelirlerde azalışa sebep olmak suretiyle bütçe açıklarını büyütüyorsa, enflasyon vergisine aşırı ölçüde bel bağlanması çok daha riskli hale gelebilir.

Olivera-Tanzi etkisi vergi sisteminde yer alan vergilerin yalnızca vergi tahsilat sürelerini dikkate almakta; gecikme sürelerini¹⁰ göz ardı etmektedir. Oysa Türkiye'de, vergi gelirlerinin reel değerindeki azalış açısından vergilerin tahsilat sürelerinin uzunluğu kadar, gecikme süreleri de büyük önem taşımaktadır. Şöyle ki, yüksek ve değişken enflasyon ortamında gecikme cezasının enflasyonun gerisinde kalması çok muhtemeldir. Böyle bir durumda mükellefler bilinçli olarak [vergi mevzuatına muhalefet ederek] vergileri zamanında ödememekte; gecikmeli olarak ödemeyi tercih etmektedirler. Şu halde enflasyonun vergi gelirleri üzerindeki olumsuz etkisinin Olivera-Tanzi etkisinden daha büyük olacağı açıktır.

¹⁰ Gecikme, vergi kanunları ile diğer kanunlara muhalefet etmek suretiyle vergilerin yasal mevzuatta belirtilen süre içinde kısmen ya da tamamen ödenmemesini ifade etmektedir. Herhangi bir şekilde vergi yükümlülüğünün yasalarda öngörülen sürelerde ve eksiksiz olarak yerine getirilmemesi halinde kamu otoritelerince enflasyonun vergi gelirleri üzerinde meydana getirdiği aşınmayı telafi edici ve genelde de enflasyonun üzerinde olan bir cezai müeyyide (gecikme zammı) uygulandığından dolayı enflasyonun vergi gelirleri üzerindeki etkisini analiz ederken gecikmeleri dikkate almıyoruz. Dolayısıyla bizi burada ilgilendiren gecikme değil; vergi tahsil sürelerinin uzunluğudur.

Bu yüzden Türkiye gibi gelişmekte olan bir ülke ekonomisinde vergi tahsilatında etkinliği sağlayabilecek bir iyileşmenin, hükümetin enflasyon vergisine yönelme eğilimini azaltacağı söylenebilir. Vergilerin zaman ve tahsil maliyetlerinin düşmesi ve borçlanmanın kolay, cazip ve daha düşük maliyetle elde edilmesi halinde enflasyon vergisine duyulan ihtiyaç azalabilecektir. Bunun yanında enflasyona karşı toplumsal tepkinin artması, enflasyon vergisini azaltıcı yönde etkileyebilecektir.

Olivera-Tanzi etkisinin varlığı nedeniyle, enflasyon vergisinden elde edilen gelir sanıldığından daha düşük seviyelerde gerçekleşmektedir. Vergi tahsilat sürelerinin uzun olması nedeniyle enflasyon, vergi gelirlerinin reel değerinde önemli ölçüde azalışa neden olmaktadır. 1987-2000 döneminde reel bazda yıllık ortalama vergi kaybı, GSYİH'nın yüzde 1,40'ı seviyesinde gerçekleşmiştir. Bu kayıp kriz dönemlerinde GSYİH'nın yüzde 2'sini aşmaktadır. Bu çalışmada ele alınan dönemde vergi gelirlerinin reel değerindeki azalış, yalnızca 1990 yılında GSYİH'nın yüzde 1'inin altında kalmış; diğer yıllar da, yüzde 1 ile 2 arasında seyretmiştir. Yüksek enflasyon ortamında Türk Vergi Sistemi'ndeki vergilerin tahsilat süreleri kısaltılmadığı sürece enflasyonun reel vergi gelirlerini aşındırması kaçınılmaz olacaktır.

Türk Vergi Sistemi'nde gelir üzerinden alınan vergiler ile mal ve hizmetler üzerinden alınan vergilerin belirgin bir ağırlığı söz konusudur. 1987-2000 döneminde bu vergilerin konsolide bütçe vergi gelirleri içindeki payı ortalama olarak yüzde 80'i bulmaktadır. Bu oranın yarısını gelir üzerinden alınan vergiler; diğer yarısını da, mal ve hizmetler üzerinden alınan vergiler oluşturmaktadır.

Yaptığımız hesaplamalar Türk Vergi Sistemi'nde gelir üzerinden alınan vergilerde tahsilat süresinin diğer vergilere göre daha uzun olduğunu ortaya koymaktadır. Kişisel gelir vergisinde bu süre, ortalama olarak 7,20 ay; kurumlar vergisinde ise 7,49 aydır. Beyana dayalı olarak alınan kişisel gelir vergisinde tahsilat süresi 11,23 ay; kurumlar vergisinde ise, 13 aydır. Mal ve hizmetler üzerinden alınan vergilerde ise, tahsilat süresi çok kısa olup; yalnızca 0,64 aydır. Bunun anlamı, Türk Vergi Sistemi'nin ağırlıklı ortalama tahsilat süresinin uzunluğunun büyük ölçüde gelir üzerinden alınan vergiler tarafından belirlendiğidir.

Türk Vergi Sistemi'nde yer alan vergilerin tahsilat sürelerinin farklı olması, vergilemede adaleti zedelemekte ve eşitsizliği artırmaktadır. Gerçekten aynı durumda olan mükelleflerden bir kısmı reel olarak daha az, diğer bir kısmı ise daha fazla vergi ödemek zorunda kalmaktadır. Bu durumda yapılması gereken, gelir üzerinden alınan vergilerde tahsilat sürelerini düşürücü tedbirlerin alınmasıdır. Bunun için vergi sisteminin enflasyondan en az şekilde etkilenen bir yapıya kavuşturulması ve bu yapının günün koşullarına göre sürekli revize edilmesi gerekmektedir. Bu durumda ilk akla gelen çözüm, vergi tahsil usulünde değişikliğe gidilmesidir. Özellikle yıllık beyanname ile tahsil edilen vergilerin kapsamının daraltılması gerekir. Peşin vergi uygulamasının kapsamının

genişletilmesi hem kişisel gelir, hem de kurumlar vergisinde tahsilat sũresini kısaltarak vergi gelirlerinin reel değerindeki azalışı ˆnleyebilir. Ayrıca, peşin vergi uygulaması ile mũkellefler arasında vergi ˆdeme şeklinden kaynaklanan adaletsizliklerin de ˆnũne geçebilecektir. Bir başka yˆntem olarak kurumlar vergisinde kaynakta tevkifat [stopaj] uygulamasının yaygınlaştırılması faydalı olabilir. Buna ilaveten, vergi tahsilat sũresini kısaltmak ve bˆylece enflasyonun vergi gelirlerinin reel değerinde yaptığı aşınmayı azaltmak amacıyla, 3'er aylık olarak verilen muhtasar beyannamelerin aylık olarak verilmesine yˆnelik bir dũzenleme yapılmalıdır. Yapılacak bir vergi reformunda bu hususlar mutlaka dikkate alınmalıdır. Bu durum hem maliye politikası, hem de para politikası açısından bũyũk ˆnem taşımaktadır.

Kaynakça

- Aghevli, B. & Khan, S. M. (1978), '**Government Deficits and the Inflationary Process in Developing Countries**', IMF Staff Papers, Vol:25, No:3, pp. 383-416.
- Choudhry, N.N. (1990), '**Fiscal Revenue and Inflationary Finance**', IMF Working Paper, WP/90/48, International Monetary Fund: Washington DC.
- Choudhry, N.N. (1991), '**Collection Lags, Fiscal Revenue and Inflationary Financing: Empirical Evidence and Analysis**', IMF Working Paper, WP/91/41, International Monetary Fund: Washington DC.
- Choudhry, N.N. (1992), '**Fiscal Revenue, Inflationary Finance and Growth**', IMF Working Paper, WP/92/3, International Monetary Fund: Washington DC.
- Dornbusch, R. (1992), '**Lessons from Experiences with High Inflation**', The World Bank Economic Review, Vol:6, No:1, pp.13-31.
- Gürbüz, S. (1997), '**Enflasyonun Vergi Gelirlerinin Reel Değeri Üzerindeki Etkisi (Tanzi Etkisi)**', Hazine Dergisi, Sayı:7, Temmuz 97, ss.5-39.
- Maliye Bakanlığı **Vergi İstatistikleri Yıllığı**, Çeşitli Sayılar.
- Maliye Bakanlığı Gelirler Genel Müdürlüğü Web Sitesi, www.gelirler.gov.tr
- Mansfield, C. (1980), '**Tax-base Erosion and Inflation: the Case of Ghana**', Finance & Development, September 1980, pp.31-34.
- Olivera, J.H.G. (1967), '**Money, Prices and Fiscal Lags: A Note on the Dynamics of Inflation**', Banca nazionale del lavoro, Vol: 20, September 1967.
- Tanzi, V. (1977), '**Inflation, Lags in Collection, and the Real Value of Tax Revenue**', IMF Staff Papers, Vol: 24, pp.154-167.
- Tanzi, V. (1978), '**Inflation, Real Tax Revenue, and the Case for Inflationary Finance: Theory with an Application to Argentina**', IMF Staff Papers, Vol:25, pp.417-451.
- Tanzi, V. (1991), '**The Impact of Macroeconomic Policies on the Level of Taxation**', in Public Finance in Developing Countries, Edward Elgar Publication Company: London.
- T.C. Merkez Bankası Web Sitesi, www.tcmb.gov.tr